

AFRO-AMERİKALI YAHUDİLER*

Şahin KIZILABDULLAH**

Öz

Amerika kıtasına Yahudilerin ulaşması, Kolomb dönemine kadar götürülmektedir. Güney Amerika’da, akabinde de İngiliz kolonilerinde Yahudiler varlık göstermiştir. Hali hazırda dünya üzerindeki Yahudilerin büyük bir kısmı da ABD’de yaşamaktadır. ABD’deki Yahudi oluşumları içinde özel bir yere sahip olan Siyahi Yahudiler, bu makale çerçevesinde ele alınmış, Afrika kökenli ve kendilerini İsariloğullarının torunları kabul eden bu oluşumların temel özellikleri üzerinde durulmuştur. Makalede ilk olarak Amerika’da Yahudilik hakkında kısa bir bilgi verilmiş, akabinde ise Siyahiler ile Yahudiler arasındaki münasebetler ele alınmıştır. Daha sonra Siyahi Yahudiler tarafından kurulan Yahudi gruplar ele alınmış, bu grupların diğer Yahudilerden farklı uygulama ve inançlarına değinilmiştir. Araştırma literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyahi, Zenci, Afro-Amerikalı, Yahudi, Falaşa.

Afro-American Jews

Abstract

Judaism is one of the oldest surviving religious traditions in the world. The Jews, who base their history on Abraham and his son Isaac, began to be called religion with Moses. The Jews, who lived their golden age in and

* Uluslararası Tarihten Günümüze Yahudilik Sempozyumunda sunulan tebliğin geliştirilerek araştırma makalesi haline getirilmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı
e-posta: sahinkizilabdullah@gmail.com ORCID 0000-0002-6848-0755

Atf / Cite as: Kızılabdullah, Şahin. “Afro-Amerikalı Yahudiler” *Dini Araştırmalar*, 25/62 (Haziran 2022), 59-82, <https://doi.org10.15745/da.1113407>

around Jerusalem during the David and Solomon periods, also built the Temple, which was at the center of their religious life. The Jews, who rebuilt the Temple during the Babylonian exile and subsequently Ezra's reign, lived in these lands until the destruction of the temple by the Romans in 70 AD. The statelessness that started after the destruction of the temple had an important place in the Jewish identity. The exile life, which continued for two thousand years, caused the Jews to go to different parts of the world and live there. In this period, which is expressed as the period of exile, Jews lived in many regions such as Africa, Anatolia, Europe and America. The arrival of the Jews in the Americas dates back to the Columbus era. Jews were present in South America and subsequently in the British colonies. Currently, most of the Jews in the world live in the USA. Among the Jews who went to the Americas, Ashkenazi and Sephardic Jews constitute the majority. However, in the Americas, Jews have formed different groups over time. These include groups such as Conservative, Orthodox, Reformist, and Reconstructionist. Jewish groups formed by African-Americans also have a special place among these formations. These African-American Jews in the USA, are discussed within the framework of this article. In the article, firstly, a piece of brief information about Judaism in America was given, and then the relations between Blacks and Jews were discussed. Afterward, the main features of these formations, which are of African origin and consider themselves the descendants of the Israelites, are emphasized. Finally, the Jewish groups established by Black Jews were contacted and if they had different practices and beliefs from the others, they were included. The research was carried out based on the literature review and information was given about the prominent black Jewish groups.

Keywords: Black, Negro, Afro-Americans, Jewish, Falasha.

Summary

Judaism is one of the oldest surviving religious traditions in the world. The Jews, who base their history on Abraham and his son Isaac, began to be called religion by Moses. The Jews, who lived their golden age in and around Jerusalem during the reigns of David and Solomon, also built the Temple, which was at the center of their religious life. The Jews, who rebuilt the Temple after the Babylonian exile and later Ezra's reign, lived in the holy land until the Romans destroyed the Temple in 70 AD. The statelessness that started after the destruction of the temple had an important place in the Jewish identity. The exile life, which continued for two thousand years, caused the

Jews to go to different parts of the world and live there. During this period, called the period of exile, Jews lived in many regions such as Africa, Anatolia, Europe, and America. From the 16th century onwards, during the migrations from Europe to the Americas, Jews also reached the Americas. Among the Jews who immigrated to the Americas, Ashkenazi and Sephardic Jews constituted the majority. However, in America, Jews have formed different groups over time. Jewish groups that settled primarily in the South America later formed communities in colonies in the North America together with Jews from Europe. Jewish groups formed by African-Americans have a special status among these formations.

It is claimed that Jews first arrived in America with sailors who came to escape economic, social, and religious oppression during the time of Columbus. It is stated that the Jews in South America immigrated to North America in the middle of the 17th century and formed communities in the British-dominated colonies. These Jews are of Portuguese descent, commonly known as Sephardi. It is also stated that the number of active Jewish communities was 6 in 1825 and reached over 50 in 1845, and after these years, the population increased exponentially. The Jewish population is argued to have reached 3 million in 1914, with the wave called the Great Migration, and exceeded 5 million by the 1950s. Today, 2.5% of the total population of America, that is, around 7.5 million children and adults, consists of those who consider themselves Jewish in terms of religious, national, and social affiliation. However, when those who do not consider themselves Jewish as a religious affiliation are excluded, the population drops to around 6 million. It is accepted that the relationship between the black community and the Jews dates back to the colonial period. The role of some Jews in the slave trade is presented as the first example of this relationship. In this sense, it is stated that the Jews, who were very influential in the trade between the new continent and Europe, also had a significant share in the slave trade.

Since the beginning of the 20th century, parallel attitudes have been observed between Jews and blacks in the fields of economic, social, and rights struggles. This parallelism manifests itself in organizations such as the NAACP (The National Association for the Advancement of Colored People) and is also noticeable in the Civil Rights Struggle process. Discrimination, political, and social conditions in America have been decisive for blacks to define themselves as Jews. On the other hand, the Jewish stories in the Old Testament and the events such as oppression and exile were interesting for Africans in America. A connection has been made between the exile and exit

from Egypt and the forced migration of Blacks to America. Although it does not seem possible to give an exact figure about the population of Black Jews, the number of black people who consider themselves Jewish/Hebrew in the USA is estimated to be between 40,000 and 500,000.

From the end of the 19th century to the beginning of the 20th century, seven separate Black Jewish groups emerged in the New York area. The leaders of these groups did not receive approval from any authority, they appointed/authorized themselves. This led to fierce competition among Black Jewish leaders. All of these leaders served as missionaries on the east coast and formed isolated Black Jewish communities. Attempts have been made to bring Black Jews together with both other Black Jews and Blacks of different religions and white Jews. Although these efforts did not reach a final unification, they allowed the establishment of an environment of dialogue between Black Jews and Blacks of other religions. Among these groups are the Black Jews of Harlem, the Temple Beth-El Congregations, the Nation of Yahweh, the Original Hebrew Israelite Nation, and the Israeli School of Universal Practical Knowledge, the Church of God, and the Nubian Islamic Hebrews. In addition, Reconstructionist Black Jews and Rastafarians are noted as movements close to Christian thought that attaches importance to the Old Testament and Jewish symbols. These groups also include, although not many, those who are prone to violence and subjected to a legal prosecutions.

While each of Black Jewish group has its unique understanding, they also have some common values. For example, all groups recognize Hebrews as black and consider themselves their descendants who were forcibly converted from Judaism during the slavery era. Black Jews have some differences as well as similarities with traditional Judaism. For example, following the rabbinical tradition, dressing rules, the use of Hebrew, the practice of worship, and including Islamic and Christian beliefs in their theology can be counted among these differences.

Giriş

Yahudilik, dünya üzerinde varlığını sürdüren en eski dini geleneklerden biridir. Kendi tarihlerini Hz. İbrahim ve onun oğlu Hz. İshak'a dayandıran Yahudilik Hz. Musa ile birlikte din olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Hz. Davut ve Hz. Süleyman dönemlerinde Kudüs ve civarında altın çağını yaşayan Yahudiler, dini hayatlarının merkezinde yer alan Mabedi de inşa etmişlerdir. Babil sürgünü ve akabinde Ezra döneminde Mabedi yeniden inşa eden

Yahudiler, MS 70 yılında Mabedin Romalılar tarafından yıkılmasına kadar bu topraklarda yaşamıştır. Mabedin yıkılması sonrasında başlayan vatansızlık, Yahudi kimliğinde önemli bir yer etmiştir. İki bin yıl boyunca devam eden sürgün hayatı, Yahudilerin dünyanın farklı bölgelerine gitmelerine ve oralarda hayat sürmelerine sebep olmuştur. Sürgün dönemi olarak ifade edilen bu süreçte Yahudiler, Afrika, Anadolu, Avrupa ve Amerika olmak üzere birçok bölgede yaşamıştır. 16.yy'dan itibaren Avrupa'dan Amerika kıtasına göçler esnasında, Yahudiler de Amerika kıtasına ulaşmıştır. Amerika kıtasına giden Yahudiler arasında, Aşkenaz ve Sefarad Yahudileri çoğunluğu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Amerika kıtasında Yahudiler zaman içinde farklı gruplar meydana getirmiştir. Öncelikle Güney Amerika'ya yerleşen Yahudi gruplar, daha sonraki dönemde Avrupa'dan gelen Yahudilerle birlikte Kuzey Amerika'daki kolonilerde cemaatler oluşturmuştur. Afrika kökenli Amerikalıların oluşturduğu Yahudi grupları, bu oluşumlar içinde özel bir yere sahiptir.

Amerika Birleşik Devletleri çok kültürlü ve çok dinli bir yapı arz etmektedir. Farklı etnik kökenlere sahip bu çok kültürlü ve dinli yapı, ana akım dini çizginin dışında yeni oluşumlara da zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Hıristiyanlık, İslam ve Yahudilik içinde de farklı gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde Yahudilik özel bir yere sahip olmuştur. Milli, kültürel ve dini aidiyet çerçevesinde varlığını sürdüren Yahudilik içinde Muhafazakar, Ortodoks, Reformist ve Yeniden Yapılanmacı gibi gruplar ön plana çıkmıştır.

1. Amerika'da Yahudilik

Amerika'ya Yahudilerin ilk olarak Kolomb zamanında ekonomik, sosyal ve dini baskılardan kaçmak için gelen denizciler ile birlikte ulaştığı iddia edilmektedir. Kolomb'un gemisinde Amerika'ya ulaşan ve orada yerleşen ilk Yahudi'nin "De Torres" isimli bir Sefarad Yahudisi olduğu ifade edilmektedir.¹ Güney Amerika'da yerleşen bu Yahudiler, Avrupa'da gördükleri zulmün etkisi ile inançlarını gizlemiştir. Güney Amerika'daki Yahudilerin, 17.yy'ın ortalarından itibaren Kuzey Amerika'ya göç ettikleri ve İngiliz hâkimiyetindeki kolonilerde cemaatler oluşturdukları belirtilmektedir. Bunlar, genel olarak Sefarad olarak bilinen Portekiz asıllı Yahudilerdir. New Amsterdam, daha sonra ise New York olan şehir, Yahudilerin Amerika'da ilk cemaat oluşturdukları yer olmuştur. Bu cemaatin 1680'den önce oluştuğu kabul edilmek-

1 Tudor Parfitt, *Black Jews in Africa and the Americas*, (Cambridge: Harvard University Press, 2013), 66.

tedir.² Aşkenaz Yahudilerinin, 18.yy'ın ortalarından itibaren nüfus olarak üstünlüğü ele geçirmesine rağmen, Sefarad Yahudilerinin Amerikan Yahudileri içindeki ağırlığı, 19.yy'ın başlarına kadar devam etmiştir. Nitekim şuanda da Amerikan Yahudileri içinde çoğunluk Aşkenaz Yahudilerinden oluşmaktadır.³ Amerika'daki Yahudiler içinde varlık gösteren bir diğer grup ise, daha çok Müslüman hakimiyetindeki bölgelerden, Mağripten ve Batı Asya'dan göç eden Mizrahi(m) Yahudiler olmuştur.⁴

Amerika'da Yahudi varlığına dair çeşitli rakamlar verilmektedir. Bunun en önemli nedeni, “Yahudi” tanımlamasındaki farklılıktır. 18.yy'ın içinde Philedephia'dan Pensilvanya ve Savana'ya kadar birçok yerleşim yerinde, Yahudi cemaatleri teşekkül etmiştir. Amerikan Yahudi yıllık kitaplarının verdiği bilgiye göre, 1899 yılı ortalarında, yeni gelen 37.000 göçmenle birlikte, Kuzey Amerika'da 350.000 civarında Yahudi'nin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu Yahudiler tarafından okullar açılmış, şirketler kurulmuş ve Yahudi cemaati için kitaplar yayımlanmaya başlanmıştır.⁵ 1825 yılında aktif Yahudi cemaati sayısının 6, 1845'de ise 50'nin üzerinde olduğu ve bu yıllardan sonra ise nüfusun katlanarak çoğaldığı ifade edilmektedir. Büyük göç olarak isimlendirilen dalga ile birlikte, 1914 yılında Yahudi nüfusunun 3 milyona ulaştığı, 1950'li yıllara gelindiğinde ise, 5 milyonu aştığı iddia edilmektedir.⁶ Nitekim 20.yy'dan önce Yahudi nüfusunun %81 gibi büyük bir çoğunluğu Avrupa'da yaşamakta iken, Amerika'ya göçler ile bu durum değişmiştir.⁷ Amerika'da Yahudi kimliği etnik, dini ve sosyal aidiyet açısından anlam ifade edebilmektedir. Yahudi bir anne-babanın evladı olanların kendilerini etnik olarak Yahudi

2 William Pencak, “American Jews in the Colonial Period”, *Encyclopedia of American Jewish History*, ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood, (California: ABC-CLIO Inc, 2008), 9; Winthrop S. Hudson, *Religion in America*, (New York: Macmillian Pub. Com., 1981), 307.

3 Aviva Ben-Ur, “Sephardic Jews in America”, *Encyclopedia of American Jewish History*, ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood, (California: ABC-CLIO Inc, 2008), 1-3; Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, (İstanbul: İsam Yay., 2008), 53.

4 Ravza Aydın, “Mizrahi Yahudileri ve İsrail'deki Sosyokültürel Durum”, *SAUIFD*, 20/37, (2018), 87; Aviva Ben-Ur, “Sephardic Jews in America”, 1.

5 Pencak, “American Jews in the Colonial Period”, 11-12.

6 Cecil Roth, “America”, *Encyclopedia of Judaica*, ed. Fred Skolnik, (USA: Thomson Gale, 2007), 1/45; Hudson, *Religion in America*, 309; American Jewish Committee Archives(AJC), “American Jewish Year Book”, 20.04.2022.

7 Daniel Ethan Chapman, “Jewish Identity in White and Black”, *Examining Social Theory: Crossing Borders/Reflecting Back*, ed. Daniel Ethan Chapman, (New York: Peter Lang Inc., 2010), 355/116.

kabul etmesinin yanında, Yahudi toplumu içinde yaşayan ancak Yahudi dini gereklerini yerine getirmeyen insanlar ve dini açıdan kendini Yahudi kabul eden kişiler bulunmaktadır.⁸ Günümüzde, Amerika toplam nüfusunun %2.5 kadarı, yani 7.5 milyon civarında çocuk ve yetişkin, kendini dini, milli ve sosyal aidiyet olarak Yahudi kabul edenlerden meydana gelmektedir. Ancak bunlardan dini aidiyet anlamında Yahudi olduğunu söylemeyenler düşüldüğünde, nüfus 6 milyon civarına inmektedir.⁹ Amerika'daki Yahudi nüfusunun göçler, doğum oranındaki azalma ve farklı inançtan insanlarla evlenme gibi sebeplerle azalmaya başladığı araştırmalarda ifade edilmektedir.¹⁰ Araştırmalara göre, kendilerini Yahudi olarak tanımlayan bu kitlenin %13'ü dini törenlere düzenli, %39'u nadiren, %48'i ise yılda bir ya da iki defa katıldığını ifade etmektedir. Bundan dolayı sinagog ile bağlantılarının zayıf, toplumsal ve etnik bağlantılarının ise güçlü olduğunu kabul etmektedirler.¹¹ Bu veriler, Amerikan toplumundaki Yahudilerin hayatlarında Yahudi kimliğinin ve dini pratiklere verdikleri ehemmiyeti göstermektedir.

Amerika'ya göçen Yahudiler, ilk dönemlerde farklı kökenlerden olmalarına rağmen, ayrı dini gruplar oluşturmamışlardır. Ancak geçen süre içinde Yahudi nüfusunun artması, kıtadaki yeni oluşturulmakta olan toplumsal hayata adapte olma/olmama isteği, Avrupa kıtasındaki tecrübeye nispetle daha özgür bir ortamın olması gibi nedenler, Yahudiler arasında farklı grupların oluşmasına neden olmuştur.

Amerika'da Yahudi toplumu içinde farklı grupların oluşmasına zemin hazırlayan reform düşüncesi, Isaac Harby ve Abraham Moise gibi liderler önderliğinde başlamıştır. 19.yy'ın ortalarından itibaren ise Isaac Mayer Wise tarafından organize hale getirilerek, Amerika'da Reformist Yahudilik oluşturulmuştur.¹² 20.yy'ın ortalarından itibaren ise Mordechai Kaplan önderliğinde Yeniden Yapılanmacı Yahudilik teşekkül etmiştir.¹³ Netice itibarıyla

8 Julia Corbett Kemeyer, *Religion in America*, (New Jersey: Pearson, 2005), 193-194; Morris N. Kertzer, "What is a Jew?", *Religions of America*, ed. Leo Rosten, (New York: Touchstone Book Pub., 1975), 143.

9 Pew Research Center (PRC), The size of the US Jewish Population, 11.05.2022.

10 Kemeyer, *Religion in America*, 194.

11 Wade Clark Roof-William McKinney, *American Mainline Religion*, (New Brunswick: Rutgers University Press, 1987), 97.

12 Lance J. Sussman, "Reform Judaism", *Encyclopedia of American Jewish History*, ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood, (California: ABC-CLIO, Inc, 2008), 75.

13 Jacob J. Staub, "Reconstructionist Judaism", *Encyclopedia of American Jewish History*, ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood, (California: ABC-CLIO, Inc, 2008), 89-90.

Amerika’da bir taraftan Ultra-Ortodoksluktan(Haredi), Hasidik Yahudiliğe ve Ortodoksluğa, diğer taraftan ise Muhafazakar Yahudilikten, Reformist, Humanist ve Yeniden Yapılanmacı Yahudiliğe kadar farklı bir çok Yahudi grubu meydana gelmiştir.¹⁴ 2000’li yılların başında, bu gruplardan Ortodoks Yahudiler % 10’dan az, Reformist Yahudiler %35, Konservatif Yahudiler % 40-45, Yeniden Yapılanmacı Yahudiler ise % 2 civarında bir orana sahip bulunmaktadır.¹⁵

2. Siyahi-Yahudi İlişkileri

Amerikan toplumu içinde Siyahi nüfus yaklaşık %14 yani 45 milyon civarındadır. Bu nüfusun %78’i kendini bir dine bağlı olarak tanımlarken, %22’lik bir nüfus ise kendini ateist, agnostik veya herhangi bir din ile ilişkili görmemektedir. Bir dine bağlılığını ifade eden siyahilerin çoğunluğu (% 75 kadar) kendini Hıristiyan olarak tanımlamaktadır. %3 olan diğer din mensuplarının büyük çoğunluğunun İslam dinini tercih ettiği, Yahudiliği benimseyen Siyahi Amerikalıların nüfusunun ise, araştırmalarda özel yer verilecek bir nispete ulaşmadığı belirtilmektedir.¹⁶

Siyahi toplum ile Yahudiler arasındaki ilişkinin, kolonyal döneme dayandığı kabul edilmektedir. Bazı Yahudilerin köle ticaretinde aldığı görev, bu ilişkinin ilk örnekleri olarak sunulmaktadır. Yeni kıta ile Avrupa arasındaki ticarete hayli etkili olan Yahudilerin, köle ticaretinde de önemli ölçüde pay sahibi oldukları ifade edilmektedir. ABD’de, diğer Avrupalı köle sahiplerinin tutumlarına benzer bir biçimde, kuzeydeki Yahudiler kölelik karşıtı, güneydeki Yahudiler ise kölelik taraftarı bir tavır sergilemiştir.¹⁷ 19.yy’ın sonlarından

14 İsmail Başaran, “Amerikan Yahudiliği Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mizanî’l-Hak İslami İlimler Dergisi*, 9 (Aralık 2019), 127-140.

15 Kemeyer, *Religion in America*, 209.

16 Pew Research Center (PRC), *Faith Among Black Americans*, 16.02.2022.

17 ABD’de kuzey ve güney eyaletleri arasında kölelik ve köle ticareti konusunda birbirine zıt bir tutum sergilenmiştir. Kuzey eyaletlerinde Kuveykılar gibi bazı dini gruplarında desteği ile siyahi köleler erken dönemlerden itibaren özgürlüklerini almaya başlamışlardır. Bununla da kalmayıp, kuzeyli beyazlar köleliğin kaldırılması konusunda da bazı organizasyonlar meydana getirmişlerdir. Toplumsal anlamdaki bu farklılık, dini grupların köleliğe yaklaşımında da kendini göstermiştir. Nitekim kuzeyli Hıristiyan gruplarla birlikte Yahudiler de kölelik karşıtı bir tutum içinde olmuştur. Bu durumun aksine güney eyaletlerinde hemen tüm gruplar kölelik taraftarı politikayı benimsemişlerdir. Bu anlayış farklılığı kuzey güney savaşının çıkmasında da etkili olmuştur. İlk ilişkiler için bkz Jonathan Schorsch, “Revisiting Blackness, Slavery, and Jewishness in the Early Modern Sephardic Atlantic”, *Religious Changes and Cultural Transformations in the Early Modern Western Sephardic Communities*, ed. Yosef Kaplan (Leiden: Brill Pub., 2019) 512.

itibaren Yahudiler arasında, kendilerini beyaz olarak mı renkli olarak mı tanımlayacakları konusunda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumun ana sebebi, beyaz kabul edilmenin toplumsal hayatta sağlayacağı avantajlar ile Yahudi kimliğinin zaman içinde kaybolacağı endişesi arasında kalmış olmalarıdır. Çoğunluğun zaman içinde kendini beyaz olarak tanımladığı ve siyahilere oranla siyasi, sosyal ve ekonomik hayattan daha çok faydalandıkları söylenebilir.¹⁸ Yahudiler ile siyahiler arasında 20.yy'ın başlarından itibaren ekonomik, sosyal ve hak mücadeleleri alanlarında paralel tutumlar gözlemlenmektedir. Bu paralellik, NAACP (The National Association for the Advancement of Colored People) gibi kuruluşlarda da kendi göstermekte, Sivil Hak Mücadelesi sürecinde de göze çarpmaktadır.¹⁹ Yahudilerin, ABD'de siyahiler başta olmak üzere ötekileştirilmiş gruplarla iyi ilişkiler kurmasında, kendilerinin Avrupa'da yaşadıkları benzer durumun etkisi olduğu düşünülmektedir.²⁰ Aynı zamanda 1920'li yıllarda güneyden gelen siyahiler ve Avrupa'dan göçen Yahudilerin bulunduğu yer Harlem olmuştur. O dönemde her iki grubun nüfusunun da Harlem'de 50 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.²¹ Nitekim Yahudiler, baskı ve zulüm altında kaldıklarında birlik olma ve dayanışma imkanlarını oluşturmayı başarabilmiştir. Bundan dolayı B. Washington gibi bazı siyahi liderler, onların bu konuda Yahudileri örnek alması gerektiğini düşünmektedir.²² İki toplum arasındaki iyi ilişkilerin yanında, beyaz Yahudi yayıncıların/gazetecilerin, siyahi Yahudileri alaycı bakış açısı ile bir tarikat/mezhep olarak görme eğiliminde oldukları da bilinmektedir.²³

18 Roberta S. Gold, "The Black Jews of Harlem: Representation, Identity, and Race, 1920-1939", *American Quarterly*, 55/2 (June 2003), 181; Chapman, "Jewish Identity in White and Black", 118.

19 Cheryl Greenberg, "Black Jewish Relations in The United States", *Encyclopedia of Judaica*, ed. Fred Skolnik (USA: Thomson Gale, 2007), 3/734-737; Evan Friss, "Blacks, Jews, and Civil Rights Law in New York, 1895-1913", *Journal of American Ethnic History*, 24/4 (Summer, 2005), 70; Chapman, "Jewish Identity in White and Black", 120.

20 Gürkan, Yahudilik, 54.

21 Nitekim New York, Massachusetts'den sonar ikinci olarak eşit vatandaşlık hakkında hukuki düzenleme yapan eyalet olmuştur. Bu iki toplumun yerleşmek için tercihinde etkili olan bir husus olarak değerlendirilmektedir. Bkz.Evan Friss, "Blacks, Jews, and Civil Rights Law in New York, 1895-1913", 70-72.

22 Howard M. Brotz, *The Black Jews of Harlem*, (New York: Schocken Books, 1970), 8.

23 Roberta S. Gold, "The Black Jews of Harlem: Representation, Identity, and Race, 1920-1939", 180; Bernard J. Wolfson, "African American Jews Dispelling Myths, Bridging the Divide", *Black Zion: African American Religious Encounters with Judaism*, ed. Yvonne Chireau-Nathaniel Deutsch, (New York: Oxford University Press, 2000), 38.

Siyahilerin, kendilerini Yahudi olarak tanımlamalarında, Amerika’da yaşadıkları ayrımcılık, siyasi ve sosyal şartlar belirleyici olmuştur. Diğer taraftan, Amerika’daki Afrikalılar için Eski Ahitteki Yahudi hikayeleri ile yaşadıkları baskı ve sürgün gibi hadiseler ilgi çekici olmuştur. Siyahiler tarafından, özellikle sürgün ve Mısırdan çıkış ile Siyahilerin Amerika’ya zorla göç ettirilmeleri arasında bağ kurulmuştur.²⁴ Yaşanan baskı ile kendi yaşadıkları arasında özdeşlik kuran Siyahilerin kimlik oluşumunda, özellikle eski ahidin Mezmurlar, Özdeyişler ve Peygamberler kısımları etkili olmuştur. Aynı zamanda ABD’de yükselen beyaz ırkçılığı da karşıt bir ırkçı hareket olarak siyah ırkçılığını beslemiştir. Marcus Garvey (1887-1940), J. Augustus Rogers (1880-1966) ve George G. M. James (1893-1956) gibi birçoklarının ön plana çıkardığı “Siyahi Millet (Black Nation)” fikri ve Edward Wilmot Blyden’in (1832-1912) Pan-Afrikanist söylemi, Siyahiler arasında kendilerinin antik İsrail’in gerçek torunları oldukları şeklinde bir inancı beslemiştir.²⁵ Bu alt yapı, Siyahi toplum içinde bir takım insanların kendilerini Yahudiliğe yakın hissetmesine ve Yahudiliği bir din olarak tercih etmesine sebep olmuştur. Bu anlayış, özellikle kölelik sonrası Siyahi toplumun inşası döneminde etkili bir kimlik tanımlaması olmuştur. Nitekim bu şekilde yapılan kimlik tanımlaması, sembolik özdeşlik kurma olarak ifade edilmiştir.²⁶ Her ne kadar Siyahi Yahudilerin nüfusu hakkında kesin bir rakam vermek mümkün görünmese de, ABD’de kendini Yahudi/İbrani gören siyahilerin sayısının, 40.000 ile 500.000 arasında olduğu ifade edilmektedir. Bu insanlar da genellikle “Yahudiliği din olarak tercih eden ve beyaz cemaatine evlilik vb. sebeplerle katılanlar, Yahudi mirasını kölelik dönemine kadar geri götüren ve beyaz ya da siyah sinagoglarında ibadet edenler ile Yahudiliğe ilgilerini ırkçı aidiyetlere dayandıranlar” olmak üzere üç grupta değerlendirilmektedir.²⁷

Kendi içinde birçok alt dallara da ayrılan üçüncü grup, bunların en kalabalık olanıdır. Bu bağlamda, 19.yy’ın sonundan 20.yy’ın sonuna kadar New

24 Yvonne Chireau, “Black Culture and Black Zion African American Religious Encounters with Judaism, 1790-1930, an Overview”, *Black Zion: African American Religious Encounters with Judaism*, ed. Yvonne Chireau-Nathaniel Deutsch, (New York: Oxford University Press, 2000), 18.

25 Chireau, “Black Culture and Black Zion African American Religious Encounters with Judaism, 1790-1930, an Overview”, 15-16; Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 7-8.

26 Andre E. Key, “Toward a Typology of Black Hebrew Religious Thought and Practice”, *Journal of Africana Religions*, 2/1 (2014), 33.

27 Sholomo Ben Levy, “Judaism”, *Encyclopedia of African-American Culture and History*, ed. Colin A. Palmer, (USA: Thomson Gale, 2006), 3/1221.

York bölgesinde, 7 ayrı Siyahi Yahudi grubu ortaya çıkmıştır. Bu grupların liderleri herhangi bir otoriteden onay almamış, kendi kendilerini atamış/yetkilendirmiştir. Bu durum Siyahi Yahudi liderler arasında çetin bir rekabete yol açmıştır. Bu liderlerin tamamı doğu sahillerinde misyonerlik yapmış ve izole şekilde Siyahi Yahudi cemaatleri oluşturmuşlardır.²⁸ Siyahi Yahudileri, diğer Siyahi Yahudi ya da farklı dinden Siyahilerle ve beyaz Yahudilerle bir araya getirmek için girişimlerde bulunulmuştur. Bu çabalar nihai bir birleşmeye ulaşmasa da Siyahi Yahudiler ve diğer din mensubu Siyahiler arasında bir diyalog ortamının kurulmasına imkân tanımıştır.²⁹ Black Jews of Harlem, the Temple Beth-El Congregations, the Nation of Yahweh, the Original Hebrew Israelite Nation, the Israeli School of Universal Practical Knowledge, the Church of God, ve the Nubian Islamic Hebrews bu gruplar arasında zikredilmektedir. Yeniden Yapılanmacı Siyahi Yahudiler (Reconstructionist Black Jews) ve Rastafaryanlar ise, Eski Ahidi ve Yahudi sembollerini önemseyen Hıristiyan düşüncesine yakın birer hareket olarak belirtilmektedir.³⁰ Bu gruplar içinde, çok fazla olmamakla birlikte, şiddete meyilli olan ve yasal kovuşturmalara geçirenler de bulunmaktadır.³¹

Her bir Siyahi Yahudi grubunun kendine özgü anlayışları bulunmakla birlikte bazı ortak değerleri de bulunmaktadır. Örneğin, bütün gruplar, İbranileri siyahi kabul etmekte ve kendilerini de onların kölelik döneminde zorla Yahudilikten Hıristiyanlığa döndürülmüş torunları saymaktadır.³² Siyahilerin bu kabulünden önce, Amerika yerlilerinin İsrail'in kaybolan kavmi olduğu fikri yaygınlık kazanmıştır. 19.yy'ın ortalarından itibaren gazete ve kitaplarda yer bulan kayıp kavim inancı, siyahiler üzerinde de etkili olmuştur. Nitekim ilk olarak Pentakostaller arasında bu fikir yayılmış ve siyah ırkçılarının önemli bir argümanı haline gelmeye başlamıştır.³³ Bu düşüncelerden hareketle Siya-

28 Howard M. Brotz, "Negro "Jews" in the United States", *Phylon* (1940-1956), 13/4 (4th Qtr., 1952), 328; Roberta S. Gold, "The Black Jews of Harlem: Representation, Identity, and Race, 1920-1939", 179.

29 Wolfson, "African American Jews Dispelling Myths, Bridging the Divide", 33-35.

30 Levy, "Judaism", 3/1221-1224.

31 New Jersey'de "bebek fabrikası" kurarak kadın haklarına yönelik suç işlediği için hapse atılan Robinson, şiddet ile ismi en çok anılan lider olmuştur. Bkz. Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 10-11; Levy, "Judaism", 3/1221.

32 Chireau, "Black Culture and Black Zion African American Religious Encounters with Judaism, 1790-1930, an Overview", 16; Key, "Toward a Typology of Black Hebrew Religious Thought and Practice", 47.

33 Amerika yerlilerinin aslının da İsrailin kaybolan kavmine dayandığı yönünde iddialar bulunmaktadır. Anglo-İsrailizm fikri, ilk dönem Pentakostalleri, siyahiler ve Mormonlar da benzer bir iddiaya sahiptir. Bkz. Parfitt, *Black Jews in Africa and the Americas*, 70-71.

hiler, Yahudiliğe döndüklerini değil, gerçek ve doğru inançlarını yeniden keşfettiklerini iddia etmektedir. Onlar, yaşadıkları kölelik ve ayrımcılığın nedeninin, İbranilerin (Siyahilerin, yani kendilerinin) işledikleri günahlardan dolayı, tanrısal bir cezalandırma olduğunu düşünmektedir.³⁴ Nitekim İsrailoğulları, erken dönemden beri, Tora'nın kurallarına uymadıkları takdirde, Tanrı tarafından cezalandırılacaklarını kabul etmektedir. Siyahilerdeki bu düşüncelerin, Brother'ın 19.yy'da temellerini attığı Anglo-İsrailizm fikrinden esinlenilerek oluştuğu düşünülmektedir.³⁵

Siyahiler, New York şehrinde bir cemaat oluşturmadan önce, Yahudi toplumu ile dini açıdan büyük bir etkileşime girmemişlerdir. Özellikle Harlem bölgesi, Siyahiler ile Yahudilerin birbirlerini tanıdıkları bir alan olmuştur. Bu tanışmadan sonra Siyahiler arasında İbranice öğrenme ve Yahudi isimleri tercih etme gibi gelişmeler yaşanmıştır.³⁶ İbranice öğrenimi yanında, Yahudi kutsal metinlerinden bazı sembolleri de yaşamlarına katmaya başlamışlardır.³⁷ Ancak Yahudi ana kitle, kendilerini Yahudi olarak tanımlayan siyahileri uzunca bir süre ciddiye almamıştır.³⁸ Bu etkileşime rağmen, Siyahi Yahudilerin geleneksel Yahudilikle benzerlikleri kadar bir takım farklılıkları da olmuştur. Örneğin, Rabbinik geleneği takip etme, giyinme kuralları, İbranicenin kullanımı, ibadetin uygulanışı ve teolojilerinde İslam ve Hıristiyan inançlarını da barındırmak bu farklılıklar arasında sayılabilmektedir. Bununla birlikte Siyahiler kendilerini, Eski Ahitte anlatıldığı şekli ile önce köleleştirilen, sonra özgürleşen ve bir millet haline gelen İsrailoğulları ile özdeşleştirmiştir. Özellikle 1960'lardan itibaren Afro-Amerikalı birçok dini grup tarafından, Yahudiliğe ait unsurlarla yeniden bir kimlik tanımlama süreci başlamıştır. Bu grupların birçoğu eklektik bir yapı arz etmekte ve hâkim Yahudi geleneğine muhalif bir tutum sergilemektedir. Nitekim Siyahi Yahudiler, Hz. İsa'yı da yabancılar (Gentiles) tarafından linç edilen bir siyahi Yahudi olarak kabul etmektedirler.³⁹ Ayrıca Eski Ahitteki tasvirler ve örnekler, Siyahilerin ibadetlerinde ve manevi dünyalarında da yankı bulmuştur. Özellikle modern dönemde "Go down, Mo-

34 Levy, "Judaism", 3/1221.

35 Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 3-5.

36 Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 9-10.

37 Chireau, "Black Culture and Black Zion African American Religious Encounters with Judaism, 1790-1930, an Overview", 16.

38 Parfitt, *Black Jews in Africa and the Americas*, 79.

39 Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 10-11; Levy, "Judaism", 3/1221-1222.

ses”⁴⁰ ilahisi, Yahudilerin Mısırdan çıkışı ile siyahilerin kölelikten kurtuluşu arasında bir benzerlik kurmalarına sebep olmuştur.⁴¹ Yahudiler ile Siyahiler arasındaki ilişkiler 1990’lardan itibaren anti-semitizm, Yahudi ırkçılığı, sivil hak mücadeleleri, siyahilere yönelik ayrımcılıklar gibi konular üzerinden devam etmektedir.⁴²

3. Amerika’daki Siyahi Yahudi Gruplar

3.1. Harlem’in Siyahi Yahudileri (The Black Jews of Harlem)

Siyahi Yahudiler içinde “Harlem’in Siyahi Yahudileri (The Black Jews of Harlem)” en eski ve en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Grup, Rabbi Arnold J. Ford (1877–1935) ve Rabbi Wentworth Arthur Matthew (1892–1973) tarafından New York şehrinde kurulmuştur. İlk başta kendilerini Etiyopya Yahudileri (Ethiopian Hebrew) olarak tanımlayan grup, daha sonra İsrail Yahudileri (Hebrew Israelite) ismini kullanmaya başlamışlardır. Nitekim birçok Siyahi Yahudi grup, herhangi bir temele dayanmasa da, kendilerini Etiyopya Yahudileri yani Falaşalar olarak kabul etmektedir.⁴³ Ancak Matthew ve Ford’un, Falaşalar hakkında ilk defa, Yahudi delegelerin onları ziyareti esnasında bilgi sahibi oldukları ifade edilmektedir. Bununla birlikte onlar, bu bilgiyi ve Falaşa kabul edilmekten doğacak Yahudi kimliği statüsünü, kendi ideolojilerinde kullanmaya devam etmişlerdir.⁴⁴

J. Ford tarafından 1923 yılında “İbrahim’in Çocuklarının Evi (Beth B’nai Abraham)” adıyla Harlem’de bir cemaat oluşturmuştur. Beth B’nai Abraham grubu, Ford’un Etiyopya’ya gidişi sonrasında, 1933 yılında W. A. Matthew tarafından kurulan “Emir Muhafızları Cemaati (The Commandment Keepers

40 İncil müziği(Gospel Music) tarzının modern dönemdeki en ünlü ilahilerinden biridir. Çıkış 5/1 de anlatılan Musa peygamberin hikâyesinin merkeze alındığı bir ilahidir. Hem kiliselerde hem de müzikallerde siyahiler tarafından kullanılmıştır.

41 Chireau, “Black Culture and Black Zion African American Religious Encounters with Judaism, 1790-1930, an Overview”, 18.

42 Bruce D. Haynes, *The Soul of Judaism Jews of African Descent in America*, New York University Press, New York 2008, s.2.

43 Levy, “Judaism”, 3/1222; Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 15; Falaşalar için bkz. Aykıt, Dursun Ali, (2014). Falashas or Ethiopian Jews, *Milel ve Nihal*, 11 (2), 35-60; J. David Bleich, “Black Jews: A Halakhic Perspective”, *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 15/1/2 (Spring-Summer 1975), 48-79.

44 Bu düşüncüyü Kabul etmeyen Cherry gibi liderler de bulunmaktadır. Bkz. Wolfson, “African American Jews Dispelling Myths, Bridging the Divide”, 47-48; Brotz, “Negro "Jews" in the United States”, 329.

Congregation)” adlı grup ile Matthew’ın önderliğinde birleşmiştir. Kurumsallaşma noktasında önemli adımlar atan Matthew, 1940 yılında kurduğu “Etiyopya Yahudi Hahamlar Koleji (The Ethiopian Hebrew Rabbinical College)” adlı kurum aracılığı ile kısa sürede 20’den fazla rabbi yetiştirmiş ve grubunu ABD’nin birçok bölgesine yaymıştır. Ana akım beyaz Yahudi gruplarla da sıkı ilişkiler yürüten bu Siyahi Yahudiler, ibadette İbranice ve İngilizceyi birlikte kullanmışlar, Hanuka ve Purim gibi özel günleri diğer Yahudilerle aynı şekilde kutlamışlardır. 1990’larda grubun nüfusunun yaklaşık olarak 5.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁵

Harlem Yahudilerinin, ibadetleri ve ibadet esnasındaki uygulamalarında, diğer Yahudi grupları ile benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Örneğin onlar, Rabbinik literatürü eleştiri yapmaksızın kabul etmemekte, özellikle Siyahilere yönelik aşağılayıcı bakış açısına sahip bölümleri kabul etmemektedir.⁴⁶ Grup üyeleri, ibadetlerini cumartesi yapmakta ve şabat kuralına riayet etmektedir. Her bir üye Sinagog’a mezuzayı öperek girmekte, erkekler ön tarafta oturmakta ve önde oturanlar kipa ve tallit takmaktadır. Kadınlar ise beyaz bir kıyafet giymektedir. İbadet esnasında, Rabbi’nin elinde Tevrat ruloları olduğu halde, onun önderliğinde Sinagog’un etrafında yürünmekte ve irticali şekilde ilahiler söylenmekte, alkışlar ve halaluyalarla tören icra edilmektedir. Ayrıca Rabbi tarafından pazartesi akşamları da farklı konularla ilgili kabalistik öğretiler anlatılmaktadır. Tedavi amaçlı bazı uygulamaları ise grup üyeleri kendileri akşam evde uygulayabilmektedir.⁴⁷ Siyahi Yahudiler ibadetlerinde Hıristiyan unsurlarının izlerini de yansıtmaktadır. Özellikle müzik ile ilgili benzerlikler dikkat çekici düzeydedir. Hatta bu benzerliği göstermesi açısından özel olarak “kosher gospel” ifadesi kullanılmaktadır.⁴⁸

Sosyal yapı itibariyle tipik karizmaik lider merkezli bir dini grup özelliği taşıyan Harlem Yahudileri’nin, %70 kadarı batı Hindistan kökenli olup çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Kendilerinden olmayanlara karşı tavırlarında kesin bir tutum yoktur. Örneğin, Yahudi olmayan Siyahilerle görüşmelerine rağmen onların yemeklerini yemediklerini dile getirmektedirler. Grup

45 Key, “Toward a Typology of Black Hebrew Religious Thought and Practice”, 51-52; Levy, “Judaism”, 3/1222; Ford’un Etiyopya’ya gittikten sonra Müslüman olduğu ve orada vefat ettiği iddia belirtilmektedir. Bkz. Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 12.

46 Key, “Toward a Typology of Black Hebrew Religious Thought and Practice”, 53-54.

47 Brotz, “Negro "Jews" in the United States”, 331.

48 Key, “Toward a Typology of Black Hebrew Religious Thought and Practice”, 55; Wolfson, “African American Jews Dispelling Myths, Bridging the Divide”, 46-47.

üyeleri fiziksel ve zihni sağlığa önem vermekte, bunlarla ilgi meydana gelen bir hastalığın, koşere riayet etmemekten kaynaklandığını düşünmektedirler. Nitekim domuzun yanı sıra sağlıksız olduklarını düşündükleri için onlar, ördek, yengeç, ıstakoz, sosis, yayın balığı ve geyik de yememektedirler.⁴⁹

Grubu dini ve finansal olarak yöneten Matthew, kendini Tanrı tarafından seçilmiş ve topluluğunu korumakla görevli Etiyopyalı bir Falaşa olarak sunmaktadır. Yönetim ve organizasyonda ona yardım eden gönüllü çalışanlar ve okul görevlileri bulunmaktadır. Bununla birlikte eğitim faaliyetleri çerçevesinde her üye katıldığı dersler için haftalık 1 dolar ödeme yapmaktadır. Grup, kendini liderin etrafında kümelenmiş Anneler, Gönüllü Çalışanlar ve Gerçek Altın Üyelerden oluşan bir sevgi topluluğu olarak tanımlamaktadır.⁵⁰

3.2. Bethel Mabedi (The Temple Beth-El)

Siyahiler tarafından meydana getirilen diğer bir grup ise, William Saunders Crowdy tarafından Kansas, Lawrence'da 1896 yılında kurulan "Bethel Mabedi (The Temple Beth-El)" ya da "Tanrı Kilisesi ve İsa'nın Azizleri (Church of God and Saints of Christ)" adlı oluşumdur. Kendisi de eski bir Bapdist vaiz olan Crowdy, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın bazı unsurlarını iç içe geçirdiği bir yaklaşım sergilemiştir. Bundan dolayı grup "Yahudi Hıristiyanlar (Judeo-Christian)" olarak da anılmaktadır.⁵¹ Crowdy ve takipçileri, Kutsal Kitabın Mısırdan Çıkış kısmında anlatılanları, kendilerinin ABD'de kölelikten kurtuluşları/çıkışları ile özdeşleştirmişlerdir.⁵² Kansas, hem Pentakostal hareket hem de Crowdy açısından özgür bir ortam olmuştur. Bundan dolayı Crowdy, Kansas'ı vadedilmiş topraklar olarak değerlendirmektedir.⁵³ Crowdy, İsrail'in kaybolan on kabilesinin de siyahilerin ataları olduğunu kabul etmektedir.⁵⁴ Takipçileri, Crowdy'yi, bir peygamber olarak görmekte, bugün dahi peygamberliğin devam ettiğini savunmaktadır. Mesihî çağa ve tekrar

49 Brotz, "Negro "Jews" in the United States", 332.

50 Brotz, "Negro "Jews" in the United States", 324-337.

51 Chireau, "Black Culture and Black Zion African American Religious Encounters with Judaism, 1790-1930, an Overview", 21.

52 Jacob S. Dorman, *Chosen People: The Rise of American Black Israelite Religions*, (New York: Oxford University Press, 2013), 23.

53 Jacob S. Dorman, *Chosen People: The Rise of American Black Israelite Religions*, s.25.

54 Bu hususta Harlem grubundan ayrılmaktadırlar. Harlem grubu Yahuda kabilesinin gerçek torunlarının Siyahiler olduğunu vurgulamaktadır. Oysa Crowdy, on kayıp kabilenin tamamını siyahilerin ataları kabul etmektedir. Bkz. Parfitt, *Black Jews in Africa and the Americas*, 82.

dirilmeye inanmakta, cennet ve cehennem ise coğrafi bir yer olmadığını düşünmektedir. Özellikle iki büyük emir olarak Tanrıyı ve komşunu tüm kalbi ile sevmeyi öne çıkarmaktadırlar.⁵⁵ Yedi anahtar (Seven Keys) şeklinde özetlenen doktrinlere sahip olan grup, Harlem grubunun aksine Kutsal Kitabın Yeni Ahit kısmını dışlamamaktadır. Grubun dini pratiklerinde, Hıristiyanlığa dair unsurlar zamanla azalırken, Yahudiliğe dair olanlar ise baskın hale gelmiştir. Vaftiz olmak ve ayak yıkamak gibi bazı Hıristiyanlık unsurlarını devam ettiren grup, ABD’de hızla yayılmış, 20.yy’ın başlarında sinagog sayıları 213’e, üye sayıları ise 500.000’e kadar ulaşmıştır. Ancak 20.yy’ın sonlarına gelindiğinde bu rakamlarda bir düşüş yaşanmış ve Afrika’daki 7 sinagog ile birlikte toplamda 53 mabedi ve 40.000 civarında üyesi bulunan bir dini grup haline gelmiştir. Söz konusu grubun liderliğini bu gün, 2016 yılından bu yana Phillip Eugene McNeil yürütmektedir.⁵⁶

3.3. Yaşayan Tanrı Kilisesi (The Church of Living God)

“Yaşayan Tanrı Kilisesi (The Church of Living God)” adlı Siyahi Yahudi grup, kendini peygamber olarak ilan eden F. S. Cherry tarafından, 1886’da Chattanooga’da kurulmuş ve 1915 yılında Philadelphia’ya taşınmıştır. Bu grup, Siyahi Yahudiler içerisindeki en eski organizasyonlardan biridir. Diğer siyahi Yahudiler gibi Cherry de, gerçek Yahudilerin, siyahiler olduğunu iddia etmektedir. Hatta o, beyazları tanrı tarafından nefret edilen, şeytanın mirasçıları olarak görmektedir.⁵⁷ Grubun temel özellikleri ise şunlardır: Eski ve Yeni Ahidi ibadetlerinde kullanan grup, Passover (Hamursuz Bayramı)’ı kutlarken Ester’ı ise kutlamamaktadır. Domuz eti yemeyen grup üyeleri, Şabat olarak cumartesiye kurallarına uymakla birlikte pazar günleri de toplanmaktadır. Pazartesi akşamları ise Cherry’nin cemaat üyelerine İbranice dersleri yaptığı belirtilmektedir.⁵⁸ Cherry, İsa’nın Mesihliğini kabul etmiş ve Mesih’in 2000 yılında gelerek, beyazlara karşı savaşlarında onların yanında yer alacağını iddia etmiştir. Okullarında üyelerine İbraniceyi ve Yiddishi öğreten grubun, ibadetlerinde ise İbranice kullandığına dair bir delil bulunmamaktadır. Grubun, Amerika Yahudi toplumu ile yakın ilişkileri, New York’a gitmelerinden sonra

55 Church of God and Saints of Christ (COGASOC), “This We Believe”, (10.04.2022).

56 Levy, “Judaism”, 3/1222; Church of God and Saints of Christ (COGASOC), “Chief Rabbi Phillip E. McNeil”, (10.04.2022).

57 Southern Poverty Law Center (SPLC), “History of Hebrew Israelism”, (12.04.2022).

58 Parfitt, *Black Jews in Africa and the Americas*, 88-89.

gerçekleşmiş, ancak bugün grubun bir üyesi olup olmadığı bilinmemektedir.⁵⁹

3.4. Yahve'nin Milleti (The Nation of Yahweh)

Yahve'nin Milleti (The Nation of Yahweh) olarak bilinen grup, Hulon Mitchell Jr. tarafından Miami'de 1979 yılında kurulmuştur. Siyah üstünlüğünü merkeze alan grup, kendilerinin İsrail'in kaybolan koyunları olduğunu kabul etmektedir. Hulon Mitvhell Jr., kendisini Yahve b. Yahve olarak isimlendirmiştir. Pentekostal bir gelenekte büyüyen ve 1970'li yıllara kadar da Nation of Islam hareketi içinde kalan Yahveh, beyazları şeytan olarak kabul etmektedir. Yahve'nin kendini Tanrının oğlu olarak sunması, onları diğer siyahi Yahudilerden ayıran önemli bir yön olarak ifade edilmektedir. Beyaz uzun kıyafetleri ve Davut yıldızını sembol olarak kullanan grup, İsa'nın Mesihliğini de kabul etmektedir. Miami merkezli grubun üyeleri, ABD'nin 30 dan fazla şehrinde ibadethaneler kurmuştur. Okulları, iş yerleri de bulunan hareket, kriminal iddialarla gündeme gelmiş ve hareketin lideri 1990 yılında hapse atılmıştır. 2001 yılına kadar devam eden tutukluluk sonrası Miami'ye tekrar dönen Yahve, 2007 yılında vefat etmiştir. Nitekim grup üyeleri Yahve'nin hapse atılması sürecini, Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından tutuklanmasına benzetmektedirler. Hareketin öne çıkan söylemini ise “Tek Tanrı, Tek Akıl, Tek Sevgi ve Tek Eylem” oluşturmaktadır.⁶⁰ Yahve'nin Milleti üyeleri, geleneksel Yahudiliktekinin benzeri şekilde Şabat'ı uygulamaktadır. Yaratılış 2/1-4'e vurgu yaparak, Tanrının yeryüzünü altı günde yaratması ve yedinci gün dinlenmesinin anısına cumartesi gününü kutsal kabul etmekte ve dünyevi işlerden uzak durmaktadırlar.⁶¹ Grup üyeleri, Şavot bayramını da müzik ve danslar eşliğinde üyeleri ile birlikte büyük bir etkinlik olarak kutlamaktadırlar.⁶² Üyeler arası ilişkiler, etkinlik süreçleri ve eğitim faaliyetleri ise gruba ait web sayfası üzerinden yürütülmektedir.

59 Brotz, *The Black Jews of Harlem*, 9-19; Levy, “Judaism”, 3/1222; SPLC, “History of Hebrew Israelism”.

60 Levy, “Judaism”, 3/1223; Yahweh ben Yahweh, “The Nation of Yahweh”, (13.04.2022); Yahweh ben Yahweh, “The Feasts of Yahweh”, (13.04.2022).

61 Yahweh ben Yahweh, “The Sabbath”, (13.04.2022).

3.5. Hakiki İbrani İsrail Milleti (The Original Hebrew Israelite Nation)

Siyahi Yahudilere ait bir diğer grup da “Hakiki İbrani İsrail Milleti (The Original Hebrew Israelite Nation)”, diğer bir ismiyle “Siyahi İbraniler (Black Hebrews)” adlı gruptur. Black Hebrews, gerçek ismi Louis Bryant olan Nasi Shaliach Ben Yehuda tarafından 1950’lerde kurulmuştur. 1960’lardan itibaren ise gruba Ben Ammi Carter liderlik etmektedir. Pan-Afrikanist bir yaklaşıma sahip olan grup üyeleri, önce Liberya sonra da İsrail’e göç etmişlerdir.⁶³ Bu grup, siyahi Yahudiler arasında Siyonist düşüncede olan tek grup olma özelliğine sahiptir. 1969’dan itibaren İsrail’e göç etmişlerse de, Rabbinik hukuk açısından Yahudi olarak tanınmalarını da sağlayacak İsrail vatandaşlığını alamamışlardır. Üyeler, renkli cüppe ve örgü şapkalarıyla kendilerine özgü, Afrika ve Orta Doğu renkleri taşıyan özel kıyafetler kullanmaktadır. Grup, doğum kontrolünü kabul etmemekte, vejeteryen beslenmekte ve çok evlilik de dâhil Yahudiliğin eski halini uyguladıklarını iddia etmektedir. Özellikle çok eşlilikle ilgili uygulanan baskılar, ailelerin parçalanması ve çocukların ebeveynlerden ayrılmasına kadar varan problemlerin yaşanmasına neden olmuştur. Nüfuslarının büyük bir kısmının İsrail’in Dimona şehrinde bulunduğu ancak ABD’de de grup üyelerinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.⁶⁴

3.6. Nubian İslami Yahudi Grubu (The Nubian Islamic Hebrew Mission)

“Nubian İslami Yahudi Grubu (The Nubian Islamic Hebrew Mission)”, takipçileri tarafından mehdi olarak kabul edilen Mohammed Ahmed Ibn Adulla (1845–1885) tarafından Sudan’da kurulan harekete dayandırılmaktadır. 1960’lı yıllardan itibaren ABD’de varlık göstermeye başlayan⁶⁵ ve *the Ansaaru Allah* adıyla anılan grubun ismi daha sonra da *the Holy Tabernacle Ministries* olarak değiştirilmiştir. Grup, Nubian Islamic Hebrews ismini kullanarak antik Mısır kökenine ve Afrikalılık özelliklerine vurgu yapmaktadır. 1990’lar-

62 Yahweh ben Yahweh, “The Feasts of Yahweh”.

63 Kathleen Malone O’Connor, “The Nubian Islaamic Hebrews, Ansaaru Allah Community Jewish Teachings of an African American Muslim Community”, *Black Zion: African American Religious Encounters with Judaism*, ed. Yvonne Chireau-Nathaniel Deutsch (New York: Oxford University Press, 2000), 119.

64 Haynes, *The Soul of Judaism Jews of African Descent in America*, 108; Britannica, “Black Hebrew Israelites”, 05.11.2021; Levy, “Judaism”, 3/1223.

65 Levy, “Judaism”, 3/1223.

dan itibaren ise İslami özellikleri ön plana çıkmaya başlamıştır. 1994'de ise aldığı *the Holy Tabernacle Ministeries* ismi ile her üç dinin özelliklerini taşıyan bir yapı halini almıştır. Grubun bu değişim süreci, üyelerin sosyal hayatında hatta giyimlerinde dahi kendini göstermiştir. 1992'ye kadar İslam giyinme kurallarını takip eden üyeler, 1994'e kadar Yahudi giyinme tarzını benimsemiş ve o tarihten itibaren ise seküler Amerikan tarzı giyimi kabul etmiştir.⁶⁶

Kendilerini gerçek İbrani olarak gören grup üyeleri, bu kabullerini, Hz. İbrahim'in diğer milletlere üstün olacak soyunun siyahiler olduğu fikrine dayandırmaktadır. İslami gelenekle bağlarını ise Hz. İsmail üzerinden kurmaktadırlar. Onlar, genel Yahudi inancının temel kabulü olan İbrahim, İshak ve Yakup silsilesini takip etmemekte, seçilmiş soyun İsmail ve onun evlatları üzerinden olduğunu savunmaktadırlar. Siyahileri de bu soyun devamı olan bir nesil olarak kabul etmektedirler. Nitekim Hz. İbrahim'in, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam öncesi inancına dikkat çekerek, kendilerinin asıl İbrani soyundan gelen, gerçek Yahudiler oldukları sonucunu çıkarmaktadırlar. Aynı zamanda onlar, kutsal metin kullanımında da her üç dinin kutsal metinlerine atıf yapmakta, Tanah'ın Aramice çevirisi olan Targum'a ve Tevrat'ın tefsiri konumundaki Midraş'a önem vermektedirler.⁶⁷

Söz konusu grup, her ne kadar İslam, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin bazı inanç ve uygulamalarının bir araya getirildiği, eklektik bir yapı arz etse de bazı noktalarda bir takım farklı anlayışlara sahip oldukları görülmektedir. Örneğin, kendilerini İbrahim'in torunları kabul eden grup, beyaz Yahudileri ve siyahi diğer din mensuplarını da kabul etmemektedir. Bu bağlamda İslam Milleti (Nation of Islam) hareketini, siyahilere yanlış İslam öğretisini anlatan bir grup olarak değerlendirmektedir. Davut yıldızını ve ters yıldız sembol olarak kabul eden grup İbrahim'i kurucu baba, İsa'yı Mesih, Hz. Muhammed'i de son peygamber olarak kabul etmektedir.⁶⁸

3.7. İsrail Evrensel Pratik Bilgi Okulu (The Israeli School of Universal Practical Knowledge)

“İsrail Evrensel Pratik Bilgi Okulu (The Israeli School of Universal Practical Knowledge)” adlı grup, 1960'lardan itibaren Ta-Har ve Peter Sherrod'un

66 O'Connor, “The Nubian Islaamic Hebrews, Ansaaru Allah Community Jewish Teachings of an African American Muslim Community”, 119-121.

67 O'Connor, “The Nubian Islaamic Hebrews, Ansaaru Allah Community Jewish Teachings of an African American Muslim Community”, 122-124.

68 Levy, “Judaism”, 3/1223.

liderliğinde teşekkül etmiştir. Diğer bazı siyahi Yahudi gruplar gibi bu grup da kendilerinin İsrailoğullarının gerçek torunları olduğunu, beyaz Yahudilerin ise şeytanı temsil ettiğini kabul etmektedir. Grup üyeleri, Afrika kültürünün izlerini taşıyan, asker botu tarzında ayakkabılar, türban, kemer tokaları ve gösterişli kıyafetler giymektedir. “It’s Time to Wake Up,” adlı tv programlarının yanı sıra, sokak köşelerinde de öğretilerini tanıtmaya ve yaymaya çalışmaktadır.⁶⁹ Grubun youtube kanalı üzerinden de öğretilerini yaymak için faaliyetleri bulunmaktadır. Beyazlarla ve beyazlara hoşgörü ile bakan siyahlarla dahi bir arada yaşamak hoş karşılanmamaktadır. Üyeler, siyahi Amerikalıların hak mücadelelerinde önemli bir lider olan Martin Luther King Jr.’ın pasifist tutumunu ve Hıristiyanlığın düşmanını dahi sevme öğretisini, siyahları köleleştirmek için kullanılan bir argüman olarak görmektedir. Bundan dolayı Luther’i en büyük terörist olarak nitelendirmektedirler. Bu ve benzeri özelliklerinden dolayı, General Yahanna’nın yönetimindeki grup, siyahi Yahudiler arasında militan tutumlar sergileyen, aşırı uçta bir hareket olarak değerlendirilmektedir.⁷⁰

The Israeli School of Universal Practical Knowledge, İsrailoğullarının 12 kabilesinin “Siyahiler, (Negroes-African Americans), Batı Yerlileri (West Indians), Haitililer (Haitians), Dominikliler (Dominicans), Panamalılar (Panamanians), Porto Rikolular (Puerto Ricans), Kübalılar (Cubans), Kuzey Amerika Yerlileri (North American Indians), Seminole Yerlileri (Seminole Indians), Brezilyalılar (Brazilians), Arjantinliler (Argentineans) ve Meksikalılar (Mexicans)”dan oluştuğunu iddia etmektedir. Yine grup üyeleri, beyazlarla girişilecek nihai mücadelenin sonunda, antik İsrail’i siyahların kuracağına inanmaktadır.⁷¹ Amerikalı Yahudiler tarafından kurulan ADL adlı kuruluşun raporuna göre grup, kendilerinin dışındaki siyahi Yahudilerin doğru inanç üzere olmadıklarını iddia etmektedir. Yahudi tarihindeki gerçek sürgünün de, siyahilere uygulanan köle ticaretindeki gemi yolculukları ile başladığını belirtmektedir. Yahudi sembollerini aksesuar, kıyafet ve süslemelerde bol miktarda kullanan grup üyeleri, Yahudiliğe ait unsurları farklı bir şekilde yorumlamakta ve kendilerine mâletmektedir.⁷² The Israeli School of Universal Practical Knowledge, üyelerine yönelik evlilik, genç eğitimleri, hapisane eğitimleri, eşler ve tek ebeveynli ailelere yönelik destekler ve bağımlılıkla mücadele ça-

69 Levy, “Judaism”, 3/1223.

70 Southern Poverty Law Center (SPLC), “General Yahanna’ Discusses Black Supremacist Hebrew Israelites”, (14.04.2022).

71 Levy, “Judaism”, 3/1223.

72 Anti-Defamation League (ADL), “Extremist Sects Within the Black Hebrew Israelite Movement”, (15.04.2022).

lışmaları gibi birçok faaliyete ev sahipliği yapmaktadır. Bu konularda kullandıkları en önemli araç ise sosyal medya olarak kendini göstermektedir.⁷³

Makalede ele alınanların haricinde daha küçük Siyahi Yahudi gruplar da bulunmaktadır. Moorish Zionist Temple of Harlem, the Ethiopian Hebrew Settlement Workers Association of Chicago ve the Colored House of Moses in Philadelphia bunlardan bazıları olarak zikredilebilir.⁷⁴ Bu grupların yanı sıra, dikkate değer ölçüde cemaat oluşturamamış ya da dini olmaktan çok politik vurgularla ön plana çıkmış bazı siyahi Yahudi grupları da bulunmaktadır. Ancak bunlar çok küçük bir zümreyi ilgilendiren oldukça az insanın bulunduğu organizasyonlar olarak değerlendirilmektedir.⁷⁵

Rastafaryanlar da Yahudilikle olan ilişkileri dolayısıyla temas edilmesi gereken bir diğer gruptur. Etüyopya'nın son imparatoru Haile Selassie (1892-1975)'nin Mesih olduğunu ve Kral Süleyman ile Seba Kraliçesinin soyundan geldiğini kabul eden Rastafaryanlar da Yahudiliğin derin izlerini taşıyan bir grup olarak kabul edilmektedir. Rasta teolojisinde Selassie'nin yaşayan Tanrı olduğu ve İsrail'in on iki kabile inancı önemli bir yer tutmaktadır. Ortak kabulleri bu inançlar olan Rastafaryanlar içinde, farklı yaklaşımlara sahip gruplar ortaya çıkmıştır. Bunların en bilineni The Twelve Tribes of Israel (İsrail'in On İki Kabilesi) adlı gruptur. Bu grup, Gadman olarak da isimlendirilen Vernon Carrington tarafından kurulmuştur.⁷⁶ Rastafaryanların dünyaca tanınmasında ünlü yıldız Bob Marley'in bu inanca mensup olması etkili olmuştur. Onlar, özel kıyafetleri, uzun rastalanmış saçları, siyah, kırmızı, sarı, yeşil renklere önem vermeleri ve koşere dikkat etmeleri gibi belirgin özellikleri ile dikkat çekmişlerdir. Rastafaryanlar, saç kesmeme kuralını, Nazzeritlerin Yahudi hukukundaki saçlarını kesme yasağına dayandırmaktadır. Hatta bu durum 1970'den itibaren Reggea müzisyenleri tarafında saç örgüleri formunda daha da geliştirilmiştir. Marcus Garvey'in Afrika'ya geri dönüş ve Jameyka, Rastafaryanların dünyasında merkezi role sahiptir. Nitekim onlar Zion olarak da isimlendirdikleri vadedilmiş toprakları genellikle Afrika olarak yorumlamışlardır.⁷⁷

73 The Israeli School of Universal Practical Knowledge (ISUPK), "ISUPK National Programs", 15.04.2022.

74 Key, "Toward a Typology of Black Hebrew Religious Thought and Practice", 54.

75 Levy, "Judaism", 3/1224.

76 Monique Bedasse, "Rasta Evolution: The Theology of the Twelve Tribes of Israel", *Journal of Black Studies*, 40/5 (MAY 2010), 961-962.

77 Christina Zanfagna, "Roads to Zion: Hip Hop's Search for the City Yet to Come", *Holy Hip Hop in the City of Angels*, (USA: University of California Press, 2017), 134; Levy, "Judaism", 3/1224.

Sonuç

ABD, dünya üzerindeki Yahudi nüfusunun çoğunluğunun yaşadığı devlettir. Bu nüfus içinde ilk dönemlerde farklı cemaatler bulunmamış ancak zamanla yeni ve farklı Yahudi grupları meydana gelmiştir. Bu grupların meydana gelmesinde ABD'nin, diğer tüm dini geleneklere olduğu gibi Yahudilere de farklı akımlar oluşturacak bir ortamı sunması etkili olmuştur. Amerikan toplumu içinde kendilerini beyaz olarak tanımlayan genel Yahudi kitle içinde bir takım mezhepler meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra Yahudilik, Amerikan toplumunun %15 ine yakın bir nüfusunu oluşturan siyahi Amerikalılar içinde de kendini göstermiştir. Kendilerini gerçek İsrailoğulları, İsrail'in kaybolmuş kavmi ya da hakiki Yahudiler olarak tanımlayan bu Siyahi Yahudi grupları, Amerikan Yahudiliği çerçevesinde bir yer edinmiştir. Ancak tek bir çatı altında toplanamayan bu Siyahi Yahudiler, karizmatik liderler etrafında kümelenmiş ve liderin ölümü ile büyük ölçüde gücünü ve etkisini kaybetmiştir. Genellikle kendilerini Falaşalar ile irtibatlandırmaya çalışan grupların, Yahudilik yorumları ve pratikleri hem Falaşalardan hem de Ortodoks Yahudilerden farklılık arz etmektedir. Hatta içlerinden bazı gruplar, Yahudiliğin yanı sıra Hıristiyanlıktan ve İslamiyet'ten de bazı inanç ve ritüelleri almıştır. Bu manada eklektik yapı arz eden siyahi Yahudi grupları bulunmaktadır. Bu grupların farklı yorumları olmakla birlikte en belirgin ortak kabulleri, Siyahilerin, İsrailoğullarının gerçek torunları oldukları kabulüdür. Siyahi Yahudileri önemli kılan bir özellikleri de, farklı dinleri kabul eden siyahiler gibi, Afrika kültürüne dair bir takım uygulamaları hali hazırda kabul ettikleri dine eklemeleridir. Bu şekilde siyahiler, İslam ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Yahudiliği de Afrikalı renklere büründürerek sahiplenmişlerdir. ABD nüfusu açısından büyük bir kitleyi oluşturmamakla birlikte Siyahi Yahudiler, bu özellikleri ile dikkatleri üzerlerine çekmektedir.

Kaynaklar/References

- ADL, Anti-Defamation League. "Extremist Sects Within the Black Hebrew Israelite Movement". Erişim 15.04.2022. <https://www.adl.org/resources/backgrounders/extremist-sects-within-the-black-hebrew-israelite-movement>
- AJC, American Jewish Committee Archives. "American Jewish Year Book". Erişim 20.04.2022. http://ajcarchives.org/AJC_DATA/Files/1899_1900_3_SpecialArticles.pdf
- Aydın, Ravza. "Mizrahi Yahudileri ve İsrail'deki Sosyokültürel Durum". *SAUIFD*. 20/37, 81-105.
- Ayıkıt, Dursun Ali. "Falashas or Ethiopian Jews". *Milel ve Nihal*. 11/2 (2014), 35-60.
- Başaran, İsmail. "Amerikan Yahudiliği Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme". *Mizanü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*. 9 (Aralık 2019), 127-140.

- Bedasse, Monique. "Rasta Evolution: The Theology of the Twelve Tribes of Israel". *Journal of Black Studies*. 40/5 (MAY 2010), 960-973.
- Ben-Ur, Aviva. "Sephardic Jews in America". *Encyclopedia of American Jewish History*. Ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood. 1-9. California: ABC-CLIO Inc, 2008.
- Bleich, J. David. "Black Jews: A Halakhic Perspective". *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*. 15/1/2 (Spring-Summer 1975), 48-79.
- Britannica. "Black Hebrew Israelites". Erişim 05.11.2021. <https://www.britannica.com/topic/Black-Hebrew-Israelites>
- Brotz, Howard M. "Negro "Jews" in the United States". *Phylon (1940-1956)*. 13/4 (4th Qtr. 1952), 324-337.
- Brotz, Howard M. *The Black Jews of Harlem*. New York: Schocken Books, 1970.
- Chapman, Daniel Ethan. "Jewish Identity in White and Black". *Examining Social Theory: Crossing Borders/Reflecting Back*. Ed. Daniel Ethan Chapman. 355/115-130. New York: Peter Lang Inc., 2010.
- Chireau, Yvonne. "Black Culture and Black Zion African American Religious Encounters with Judaism, 1790-1930, an Overview". *Black Zion: African American Religious Encounters with Judaism*. Ed. Yvonne Chireau-Nathaniel Deutsch. 15-32. New York: Oxford University Press, 2000.
- COGASOC, Church of God and Saints of Christ. "Chief Rabbi Phillip E. McNeil". Erişim 10.04.2022. <https://www.cogasoc.org/leaders/chief-rabbi-phillip-e-mcneil/>
- COGASOC, Church of God and Saints of Christ. "This We Believe". Erişim 10.04.2022. <https://www.cogasoc.org/about/this-we-believe-2/>
- Dorman, Jacob S. *Chosen People: The Rise of American Black Israelite Religions*. New York: Oxford University Press, 2013.
- Friss, Evan. "Blacks, Jews, and Civil Rights Law in New York, 1895-1913". *Journal of American Ethnic History*. 24/4 (Summer 2005), 70-99.
- Gold, Roberta S. "The Black Jews of Harlem: Representation, Identity, and Race, 1920-1939". *American Quarterly*. 55/2 (June 2003), 179-225.
- Greenberg, Cheryl. "Black Jewish Relations in The United States", *Encyclopedia of Judaica*. Ed. Fred Skolnik. 3/734-737. USA: Thomson Gale, 2007.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yay., 2008.
- Haynes, Bruce D. *The Soul of Judaism Jews of African Descent in America*. New York: New York University Press, 2008.
- Hudson, Winthrop S. *Religion in America*. New York: Macmillian Pub. Com. 1981.
- ISUPK, The Israeli School of Universal Practical Knowledge. "ISUPK National Programs". Erişim 15.04.2022. <https://isupk.com/isupk-programs/>
- Kemeyer, Julia Corbett. *Religion in America*. New Jersey: Pearson, 2005.
- Kertzer, Morris N. "What is a Jew?". *Religions of America*. Ed. Leo Rosten. 142-156. New York: Touchstone Book Pub, 1975.
- Key, Andre E. "Toward a Typology of Black Hebrew Religious Thought and Practice". *Journal of Africana Religions*. 2/1 (2014), 31-66.
- Levy, Sholomo Ben. "Judaism", *Encyclopedia of African-American Culture and History*, Ed. Colin A. Palmer. 3/1221-1224. USA: Thomson Gale, Second Edition, 2006.
- O'Connor, Kathleen Malone. "The Nubian Islaamic Hebrews, Ansaaru Allah Community

- Jewish Teachings of an African American Muslim Community”. *Black Zion: African American Religious Encounters with Judaism*. Ed. Yvonne Chireau-Nathaniel Deutsch. 118-152. New York: Oxford Oxford University Press, 2000.
- Parfitt, Tudor. *Black Jews in Africa and the Americas*. Cambridge: Harvard University Press, 2013.
- Pencak, William. “American Jews in the Colonial Period”. *Encyclopedia of American Jewish History*. Ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood. 9-15. California: ABC-CLIO Inc, 2008.
- PRC, Pew Research Center. “Faith Among Black Americans”. Erişim 11.02.2022 [pewforum.org/2021/02/16/faith-among-black-americans/](https://www.pewforum.org/2021/02/16/faith-among-black-americans/)
- PRC, Pew Research Center. “The size of the US Jewish Population”. Erişim 11.05.2022 [pewforum.org/2021/05/11/the-size-of-the-u-s-jewish-population/](https://www.pewforum.org/2021/05/11/the-size-of-the-u-s-jewish-population/)
- Roof, Wade Clark – McKinney, William. *American Mainline Religion*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1987.
- Roth, Cecil. “America”. *Encyclopedia of Judaica*. Ed. Fred Skolnik. 1/41-46. USA: Thomson Gale, 2007.
- Schorsch, Jonathan. “Revisiting Blackness, Slavery, and Jewishness in the Early Modern Sephardic Atlantic”. *Religious Changes and Cultural Transformations in the Early Modern Western Sephardic Communities*. Ed. Yosef Kaplan. 512-540. Leiden: Brill Pub. 2019.
- SPLC, Southern Poverty Law Center. “General Yahanna’ Discusses Black Supremacist Hebrew Israelites”. Erişim 12.04.2022. <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2008/%E2%80%98general-yahanna%E2%80%99-discusses-black-supremacist-hebrew-israelites>
- SPLC, Southern Poverty Law Center. “History of Hebrew Israelism”. Erişim 12.04.2022. <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2015/history-hebrew-israelism>.
- Staub, Jacob J. “Reconstructionist Judaism”. *Encyclopedia of American Jewish History*. Ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood. 89-96. California: ABC-CLIO Inc, 2008.
- Sussman, Lance J. “Reform Judaism”. *Encyclopedia of American Jewish History*. Ed. Eunice G. Pollack-Stephen H. Norwood. 74-82. California: ABC-CLIO Inc, 2008.
- Wolfson, Bernard J. “African American Jews Dispelling Myths, Bridging the Divide”. *Black Zion: African American Religious Encounters with Judaism*, Ed. Yvonne Chireau-Nathaniel Deutsch. 33-54. New York: Oxford Oxford University Press, 2000.
- Yahweh ben Yahweh. “The Feast of Yahweh”. Erişim 13.04.2022. https://www.yahwehbenyahweh.com/The_Feasts_of_Yahweh/
- Yahweh ben Yahweh. “The Nation of Yahweh”. Erişim 13.04.2022. https://www.yahwehbenyahweh.com/The_Nation_of_Yahweh/
- Yahweh ben Yahweh. “The Sabbath”. Erişim 13.04.2022. https://www.yahwehbenyahweh.com/The_Sabbath/
- Zanfagna, Christina. “Roads to Zion: Hip Hop’s Search for the City Yet to Come”. *Holy Hip Hop in the City of Angels*. 128-144. USA: University of California Press, 2017.